

Stjepan Razum

Hrvatski državni arhiv
Odjel Zagrebačke nadbiskupije
Kaptol 27
Zagreb

BISKUPIJSKI, KAPTOLSKI I SAMOSTANSKI ARHIVI. NADBISKUPIJSKI ARHIV ZAGREB I METROPOLITANSKA KNJIŽNICA ZAGREB

UDK 262:930.25(497.5 Zagreb)

Stručni rad

Raznolikost i složenost ustrojbenih ustanova unutar Katoličke crkve ima za posljedicu raznolikost arhiva koji se vežu uz te ustanove. Osim središnjeg upravnog tijela unutar biskupije (ordinarijat ili u Zagrebu Nadbiskupski duhovni stol), postoje kaptoli, dekanati i župe, a unutar pojedine redovničke zajednice postoje njihove središnjice (provincijalati) i samostani. Sve te i mnoge druge ustanove imaju svoje arhive. Jedan od najznačajnijih crkvenih arhiva na području Republike Hrvatske je Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu. To je danas složeni arhiv unutar kojega se čuvaju arhivi mnogih drugih ustanova s područja Zagrebačke nadbiskupije, pa i šire. Njegovo je gradivo, nastalo do 1945. godine, pohranjeno već gotovo jedno stoljeće unutar Hrvatskog državnog arhiva, kao što je kod tog arhiva pohranjena i Metropolitanska knjižnica Zagrebačke nadbiskupije. Te dvije ustanove, tj. Nadbiskupijski arhiv i Metropolitanska knjižnica čine zasebni Odjel Zagrebačke nadbiskupije unutar Hrvatskoga državnog arhiva. To je činjenica koja govori kako je hrvatska javnost svjesna kulturnog bogatstva koje se nalazi u tim dvjema ustanovama, pa im treba pružiti svu stručnu i novčanu pomoć kako bi se tim gradivom mogla okoristiti hrvatska i europska javnost.¹

Ključne riječi: vjerske zajednice, arhivi, Katolička crkva, Hrvatski državni arhiv, Odjel Zagrebačke nadbiskupije

¹ Predavanje održano na seminaru "Zaštita dokumentacije vjerskih zajednica", u Hrvatskom državnom arhivu, Zagreb, 20. travnja 2010.

Uvodne napomene

Pod dokumentacijom misli se na pisano gradivo koje nastaje redovitim uredskim poslovanjem, a nakon nekog vremena postaje arhivsko gradivo dotične vjerske zajednice.

Pod pojmom, pak, vjerske zajednice, mislimo na našem hrvatskom tlu na sljedeće vjerske zajednice: katoličku, pravoslavnu, židovsku, muslimansku, zatim na razne zajednice protestantskog porijekla, te na novije zajednice istočnjačkoga porijekla.

U svome radu usredotočujem se na katoličku vjersku zajednicu i na njezinu dokumentaciju, tj. arhive.

Katolička vjerska zajednica, odnosno Katolička crkva, a još preciznije Rimokatolička crkva i Grkokatolička crkva, složena je stvarnost. Unutar Katoličke crkve postoji mnoštvo ustanova, od kojih svaka, doduše na podređeni način, djeluje samostalno. Svaka od njih ima svoje vlastito spisovodstvo ili uredsko poslovanje i vlastiti arhiv. Stoga, kao plod uredskoga poslovanja mnogih crkvenih ustanova govorimo o mnoštvu crkvenih arhiva.

U naslovu ovoga rada istaknute su tri skupine arhiva: biskupijski, kaptolski i samostanski arhivi. Kažem, tri skupine, a ne tri pojedinačna arhiva, jer koliko ima biskupija, toliko ima i biskupijskih arhiva, koliko ima kaptola, toliko ima i kaptolskih arhiva, koliko ima samostana, toliko ima i samostanskih arhiva, i tako redom.

Kada bismo željeli učiniti jedan okomiti presjek biskupijske strukture, tada bismo u toj strukturi prepoznali nekoliko uobičajenih ustanova odnosno njihovih arhiva. To su, dakle, biskupijski odnosno nadbiskupijski arhiv, kaptolski arhiv, dekanatski arhiv i župni arhiv, odnosno sve to u množini.

Navedeni samostanski arhivi spadaju u jednu drugu strukturu, a to je struktura pojedinih redovničkih zajednica, unutar kojih prepoznamo: provincijski arhiv i samostanski arhiv.

Naravno, unutar pojedinih biskupija, odnosno unutar pojedinih redovničkih zajednica, prepoznamo još mnoštvo drugih ustanova i njihovih arhiva, kao što su na primjer: arhivi sjemeništa, vjerskih škola-gimnazija, fakulteta, novaštva, te drugih ustanova i tijela koje mjerodavna crkvena vlast osniva.

O kojim se konkretno ustanovama i njihovim arhivima radi, svatko može vrlo lagano saznati, ako uzme u ruke šematizam ili najuobičajeni adresar pojedine biskupije ili redovničke zajednice.

Pitanje nazivlja

Arhiv je riječ koja ima barem trostruko značenje. Prvo, ona označuje gradivo, cjelinu nekih spisa, fond. Drugo, riječju arhivom označuje se ustanova koja

skrbi o tom gradivu. Treće, arhiv je zgrada u kojoj je sjedište arhivske ustanove i gdje se gradivo čuva.

U početnom stupnju oblikovanja arhivskoga gradiva, dok je ono još u uskoj vezi s ustanovom koja ga proizvodi, riječju arhiv označava se soba ili ured unutar te ustanove u kojoj se nalazi dokumentacija odnosno arhivsko gradivo. Nekada se za taj arhiv upotrebljavala riječ registratura (od registri = kazala, koja se u toj početnoj fazi sastavljaju).

Dvojaka je praksa imenovanja pojedinih arhiva. Tako možemo reći Arhiv Zagrebačke nadbiskupije, Arhiv Prvostolnoga kaptola zagrebačkoga, Arhiv Nadbiskupskoga bogoslovnog sjemeništa, Arhiv župe Sv. Marka u Zagrebu, Arhiv Hrvatske pokrajine Družbe Isusove, Arhiv Franjevačkoga samostana u Zagrebu na Kaptolu, i tako dalje, dakle s genitivnim oblikom ustanove koja proizvodi arhivsko gradivo.

No, kod nekih arhivskih ustanova koje imaju svoj dugi vijek trajanja, i koje su u javnosti prepoznatljive kao samostalne arhivske ustanove, upotrebljava se pridjevski oblik imena. Tako imamo: Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu, ili jednostavno Zagreb, Kaptolski arhiv u Zagrebu, ili Zagrebački ili jednostavno Zagreb, Kaptolski arhiv Čzma, Župni arhiv Sv. Marka u Zagrebu, Samostanski arhiv u Zagrebu na Kaptolu, i tako dalje.

Ovaj pridjevski oblik imena primijenjen je, kad je god to bilo moguće, u najnovijem *Pregledu arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*, sv. I., Zagreb 2006.² Tako u skupini arhiva vjerskih zajednica (str. 1215-1300) nalazimo sljedeće arhive: Biskupijski arhiv Dubrovnik (str. 1218), Nadbiskupski arhiv Split (str. 1229), Biskupijski i kaptolski arhiv Šibenik (str. 1231), Nadbiskupijski i kaptolski arhiv Zadar (str. 1232), Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu (str. 1234); ali imamo i: Arhiv Đakovačke i Srijemske biskupije Đakovo (str. 1220), koji je danas također Nadbiskupijski arhiv Đakovo, zatim Arhiv Hvarske biskupije, Arhiv Križevačke biskupije, Arhiv Biskupije Krk, Arhiv Porečko-pulske biskupije, Arhiv Riječke nadbiskupije, Arhiv Senjskoga kaptola (str. 1228), Arhiv Prvostolnog kaptola u Splitu (str. 1230), Arhiv Stolnog kaptola Trogir (str. 1232), Arhiv Hrvatske biskupske konferencije (str. 1257), i tako dalje, da se zaustavimo samo na arhivima najviše crkvene razine.

Osobno sam više sklon upotrebi pridjevskoga naziva, jer je to svojstveno hrvatskome jeziku i jer se takvom upotrebom u raznim popisima arhiva mogu na jednom mjestu naći pojedine skupine arhiva, na primjer: svi nadbiskupijski arhivi, svi biskupijski arhivi, svi župni arhivi, svi samostanski arhivi itd.

Potrebno je uočiti još jednu inačicu, naime, kod nekog se arhiva kaže da je "biskupski", a kod drugog – "biskupijski". U stvarnosti se radi o istom sadržaju.

² *Pregled arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske*. sv. 1, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2006.

Nekada se redovito upotrebljavao pridjev biskupski, misleći kod toga ustvari na biskupijski, što je različito od "biskupov". No, da ne bi bilo zabune, tj. da ne bi netko pomislio da se radi o biskupovom osobnom arhivu, danas se voli reći upravo biskupijski. Ako prihvatimo tumačenje jezičnih stručnjaka koji kažu da je biskupski skraćeni oblik od biskupijski (kao filozofski naprama filozofijski, australski naprama australijski itd.), onda ne bi trebalo imati nikakve bojazni o krivom shvaćanju.

Od 17 biskupija, koliko ih ima na području Republike Hrvatske, u navedenom *Pregledu arhivskih fondova* iz 2006. godine, popisano je gradivo jedanaest biskupija ili nadbiskupija, a to su: Dubrovnik (str. 1218), Đakovo (str. 1220), Hvar (str. 1221), Križevci (str. 1222), Krk (str. 1223), Poreč-Pula (str. 1224), Rijeka (str. 1228), Split (str. 1229), Šibenik (str. 1231), Zadar (str. 1232) i Zagreb (str. 1234). Nije popisano gradivo šest najnovijih biskupija, a to su: Bjelovar-Križevci, Gospić, Požega, Sisak, Varaždin i Vojna biskupija.

Nadbiskupijski arhiv Zagreb

Nadbiskupijski arhiv Zagreb redovito upotrebljava u svom nazivu pridjevski oblik, a unazad 10-12 godina upotrebljava širi oblik prve riječi, tj. "nadbiskupijski", premda se u literaturi nailazi često i na oblik "nadbiskupski". Jednom i drugom obliku dobro odgovara skraćena NAZ. Kada se u istom tekstu treba razlikovati Nadbiskupijski arhiv Zagreb od Nadbiskupijskoga arhiva Zadar, za prvi se upotrebljava kratica NAZg, a za drugi NAZd.

Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu gradivom je bogati arhiv i nalazi se u podređenom odnosu prema dvjema ustanovama, a to su Hrvatski državni arhiv i Nadbiskupski duhovni stol. Da bih to pojasnio, potrebno je vratiti se stotinu godina unatrag.

Unutar Hrvatskog državnog arhiva

Zagrebačka nadbiskupija, tj. Prvostolni kaptol zagrebački, sklopila je 23. svibnja 1914. ugovor s Kraljevskom hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom vladom o pohrani arhiva Prvostolnog kaptola zagrebačkog, u tadašnji Kraljevski zemaljski arhiv, na trajanje od pedeset godina, dakle do 1964. godine. Istovremeno je sklopljen ugovor s istom Vladom o pohrani Metropolitanske knjižnice Zagrebačke nadbiskupije kod Nacionalne i sveučilišne knjižnice, također na 50 godina. U ugovoru je predviđeno da poseban svećenik, kojega će izabrati Kaptol, predložiti nadbiskup, a imenovati Vlada, obavlja službu kaptolskog arhivara i metropolitanskog knjižničara. Arhivsko i knjižno gradivo predano je u pohranu tek 4. prosinca 1916. Tada su se arhiv i knjižnica nalazili u istoj zgradi, na Marulićevom trgu 21.

Grafička zbirka iz Metropolitanske knjižnice pohranjena je u međuvremenu, ugovorom od 11. listopada 1947. kod tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, na trajanje do 23. svibnja 1964, dakle do isteka ugovora iz 1914. godine. No, daljnjim pregovorima između Zagrebačke nadbiskupije, s jedne strane, te tadašnjega Arhiva Hrvatske i Nacionalne i sveučilišne knjižnice s druge strane, sklopljeni su 1. ožujka 1966. novi ugovori o pohrani arhiva i knjižnice, u trajanju od 20 godina, tj. od 24. svibnja 1964. do 24. svibnja 1984.

Istekom tog vremena, 25. svibnja 1984. sklopljen je novi ugovor, kojim je uz dotadašnje starije gradivo arhiva Prvostolnog kaptola zagrebačkog, u tadašnji Arhiv Hrvatske pohranjeno i gradivo Nadbiskupskog arhiva, te arhiva Zbornog kaptola čazmanskog i arhiva Nadarbeničkog zbora, i to gradivo svih navedenih ustanova do 1934. godine. Konačno, 8. svibnja 1996. godine, prije isteka roka iz prethodnog ugovora te zbog preseljenja Nacionalne i sveučilišne knjižnice s Marulićevog trga, sklopljen je posljednji važeći ugovor kojim se u pohranu Hrvatskom državnom arhivu stavlja gradivo do 1945. godine. Ovim su ugovorom Metropolitanska knjižnica, koja je do tada bila pohranjena u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, kao i Valvasorova grafička zbirka koja je bila pohranjena u Grafičkom kabinetu HAZU, došle također u pohranu Hrvatskom državnom arhivu. Tako se nakon 1916. godine sve starije knjižno i arhivsko gradivo Zagrebačke nadbiskupije našlo na okupu unutar Hrvatskog državnog arhiva. Ovaj posljednji ugovor sklopljen je također na 20 godina, s time da se može sporazumno raskinuti i prije isteka tog razdoblja.

Danas je arhivsko i knjižno gradivo Zagrebačke nadbiskupije unutar Hrvatskog državnog arhiva objedinjeno unutar posebnog odjela, koji se zove jednostavno Odjel Zagrebačke nadbiskupije i ima dva odsjeka: Nadbiskupijski arhiv i Metropolitanska knjižnica.

Tako, dakle, Nadbiskupijski arhiv i Metropolitanska knjižnica Zagrebačke nadbiskupije, čine jednu ustrojbenu jedinicu unutar Hrvatskog državnog arhiva, ali su u trajnom vlasništvu Zagrebačke nadbiskupije. Štoviše, pojedina pitanja, kao što je zapošljavanje djelatnika ili posudba pojedinih predmeta za izložbu, ne mogu se rješavati bez Nadbiskupskog duhovnog stola, kao središnjeg upravnog tijela Zagrebačke nadbiskupije. Stoga je Nadbiskupijski arhiv, a također i Metropolitanska knjižnica, u trajnom međuodnosu s dvjema sebi nadređenim ustanovama.

Vrijedno je primijetiti da dugogodišnja suradnja Zagrebačke nadbiskupije s vodećim državnim kulturnim ustanovama, kao što su arhiv i knjižnica, postoji usprkos višekratnoj promjeni državnih uređenja. Suradnja je započela još za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije, nastavila se preko Kraljevine Jugoslavije, Nezavisne Države Hrvatske i socijalističke Jugoslavije, da bi se puna suradnja nastavila u slobodnoj Republici Hrvatskoj.

Ako se pita koja je korist za državu ili za Zagrebačku nadbiskupiju od tog ugovornog odnosa, neće se naći neka izrazita materijalna korist ni za jednu ugovornu stranku, već od tog ugovornog odnosa korist ima javnost odnosno zainteresirani istraživači i korisnici arhivskog i knjižnog gradiva. Naime, tim je ugovorima osigurano da tzv. privatno gradivo, u što prema pozitivnim zakonskim propisima spada gradivo vjerskih zajednica, bude dostupno javnosti na isti način i pod istim uvjetima kao i javno gradivo, tj. gradivo državnih, županijskih i mjesnih tijela.

Do početka 1980-ih godina gradivo Zagrebačke nadbiskupije pohranjeno kod Hrvatskog državnog arhiva bilo je stvarno i fizički smješteno u zgradi na Marulićevom trgu br. 21. Tih je godina na Kaptolu br. 27 i 31 osiguran prostor u koji se moglo smjestiti sve arhivsko gradivo, kao i čitaonica u kojoj se gradivo može proučavati, pa je od tada gradivo Nadbiskupijskog arhiva smješteno na Kaptolu br. 27 i 31. Metropolitanska knjižnica ostala je i dalje u zgradi Hrvatskog državnog arhiva, na Marulićevom trgu 21.

Sadržajna složenost Nadbiskupijskoga arhiva u Zagrebu

Kada danas kažemo "Nadbiskupijski arhiv", onda pod tim nazivom ne mislimo samo na gradivo koje je nastalo djelovanjem središnjeg ureda Zagrebačke nadbiskupije, tj. Nadbiskupskog duhovnog stola, nego mislimo ponajprije na ustanovu Nadbiskupijskog arhiva. Premda ona nije pravno nikada ustanovljena, štoviše, ustrojbeni je dio jedne druge ustanove, tj. Hrvatskoga državnog arhiva, Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu stvarno djeluje u svom stručnom dijelu kao zasebna ustanova. Naime, jedino tako možemo razumjeti bogatstvo različitog gradiva, arhivskih cjelina, pa i zasebnih arhiva koji se čuvaju unutar ustanove Nadbiskupijskog arhiva.

Nadbiskupijski arhiv danas čuva gradivo, kako središnje upravne ustanove Zagrebačke nadbiskupije – Nadbiskupskog duhovnog stola, tako i drugih središnjih i područnih ustanova Zagrebačke nadbiskupije. Da bismo se u to uvjerali dovoljno je i letimično pogledati navedeni *Pregled arhivskih fondova*, iz 2006. godine.

Navodim samo najznačajnije arhivske cjeline, fondove ili zasebne arhive koji se čuvaju u Nadbiskupijskom arhivu. To su Kaptolski arhiv Zagreb i Kaptolski arhiv Čazma, koji su doduše u tom pregledu izdvojeni, ali u stvarnosti čine sastavni dio Nadbiskupijskog arhiva, zatim arhiv Nadbiskupskog bogoslovnog sjemeništa, arhivi raznih udruga, dekanatski i župni arhivi, te arhivi ili ostavštine mnogih pojedinaca. Sve su to, i još mnogi drugi, zasebni arhivi u smislu gradiva, koje je proizvela njihova vlastita ustanova, ali svi oni zajedno nalaze se sada unutar jedinstvenog Nadbiskupijskog arhiva, koji se, dakle, u tom smislu ima razumjeti kao ustanova.

Gradivo Nadbiskupijskoga arhiva bilo je tijekom dvaju posljednjih desetljeća 20. stoljeća smješteno u više različitih prostorija na Kaptolu br. 27 i 31. Tijekom 2000. godine, nadbiskup Josip Bozanić dao je urediti novo arhivsko spremište na Kaptolu 31, u podrumu oko jugoistočne kule Nadbiskupskoga dvora. Spremište se sastoji od dvije prostorije opremljene kompaktnim ormarima, sa oko 1800 dužnih metara. U ovo novo spremište preseljeno je tijekom proljeća 2001. gradivo iz dotadašnja četiri spremišna prostora na Kaptolu 31, tako da se od tada gradivo nalazi dijelom u arhivskoj zgradi na Kaptolu 27, dijelom u novom spremištu na Kaptolu 31. Čitaonica se nalazi na Kaptolu 27.

Metropolitanska knjižnica

S obzirom na to da su priređivači seminara na kojem je izneseno ovo pregledno predavanje predvidjeli upoznati polaznike i s Metropolitanskom knjižnicom, koja je stavljena i u podnaslov ovoga predavanja, želim nešto reći i o toj knjižnici. Razlog leži ponajprije u tome što se ta knjižnica nalazi, kao što je već rečeno, unutar Hrvatskoga državnog arhiva i unutar same ove arhivske zgrade na Marulićevom trgu 21. Njezine se prostorije nalaze u zapadnom dijelu zgrade.

Počeci Metropolitanske knjižnice sežu u vrijeme osnivanja Zagrebačke biskupije. Bogoslužne knjige, koje je upotrebljavao prvi zagrebački biskup Duh, čuvaju se u Metropolitanskoj knjižnici. O knjižnici u pravom smislu može se govoriti već u 14. stoljeću. Svoj je procvat Metropolitanska knjižnica doživjela za vrijeme biskupa Aleksandra Ignacija Mikulića (1688-1694), koji je, među ostalim, otkupio vrlo vrijednu knjižnicu slovenskog sveznadara i sakupljača Ivana Vajkarda Valvasora. Daljnji biskupi, kao i zagrebački kanonici obogaćivali su Metropolitansku knjižnicu svojim vlastitim knjižnicama. Danas Metropolitanska knjižnica posjeduje oko 150 starijih rukopisa i 252 prvotiska. Stariji dio knjižnice obuhvaća oko 60.000 svezaka knjiga. Posebnu vrijednost toj knjižnici daje Valvasorova grafička zbirka, koja je, kako je već rečeno, do 1996. bila pohranjena u Grafičkom kabinetu HAZU. Posljednjih godina ta se zbirka grafika, sastojeća od 17 svezaka, tiska i objavljuje u Sloveniji. Inače, sadrži oko 7.300 grafika i crteža.

Kao i Nadbiskupijski arhiv, i Metropolitanska je knjižnica imala zanimljiv način opstanka tijekom 20. stoljeća. Činjenica da se u Metropolitanskoj knjižnici čuva i mnogo rukopisa, koji su podijeljeni u starije, dakle, srednjovjekovne rukopise, i u novije rukopise iz 18. do 20. stoljeća, daje dodatno opravdanje da se Metropolitanska knjižnica čuva unutar jedne arhivske ustanove. Njezin voditelj, Vladimir Magić, objavio je nedavno popis od 226 novijih rukopisa koji čekaju svoje proučavatelje.³

³ Magić, V. Noviji rukopisi Metropolitanske knjižnice (18.-20. stoljeće) ("Metropolitanske prigodnice"). *Tkalčić*. 13(2009), str. 585-634.

Kad je riječ o povijesnim knjižnicama, kakva je Metropolitanska knjižnica, onda se unutar njezinog knjižnog gradiva često nađe i arhivsko gradivo. Stoga je s pravom i ona prikazana u navedenom *Pregledu arhivskih fondova* iz 2006. godine (str. 1251-1257).

Kaptolski arhivi

Na području Trojedine kraljevine Hrvatske bilo je u srednjem i novom vijeku mnoštvo kaptola, tj. zborova kanonika uz stolne i zborne crkve. Mnogi postoje i danas. Da navedem samo neke: Zagrebački, Čazmanski, Požeški, Đakovački, Senjski, Modruški, Splitski, Korčulanski, Hvarski, Trogirski, Šibenski, Skradinski, Zadarski, Ninski, Paški, Rapski, Krčki, Creski.⁴ Svi su ti kaptoli imali značajnu ulogu u životu mjesne Crkve. No, oni su imali i javnobilježničku ulogu ili ulogu tzv. vjerodostojnog mjesta. Tako je njihovom djelatnošću nastajalo dvovrсно gradivo: posebničko (privatno) i javno. Posebničko je gradivo zanimljivo za proučavanje ustroja i života samog kaptola te njegove uloge unutar mjesne Crkve, a javno gradivo je zanimljivo za proučavanje imovinskog, obiteljskog, pravnog i svakovrsnog drugog stanja u prošlosti, jer to gradivo sadržava pravne spise mnogih obitelji, koje su pred kaptolom, kao javnim bilježnikom, tražile pojedine usluge.

Zbog važnosti kaptola u pojedinoj mjesnoj Crkvi, često se i danas njihovo gradivo ističe kao nešto zasebno. No, ne treba zaboraviti da su kaptoli sastavni dio pojedine biskupije ili nadbiskupije, zapravo jedna od ustanova biskupije ili nadbiskupije, pa je gradivo koje su proizveli u širem smislu sastavni dio i biskupijskih, odnosno nadbiskupijskih arhiva.

Glede toga, u Zagrebu je zanimljiv slučaj. Ne samo navedena važnost Kaptola i njegova proizvedenog gradiva, već i ulica koja se po njemu zove Kaptol, upućuje ljude na to da nazivom "Kaptolski arhiv" nazivaju i ono što ne spada na Kaptol kao ustanovu, već na njegovu nadređenu ustanovu a to je Zagrebačka nadbiskupija. Tako ćemo u nevezanom govoru često čuti kako netko traži neko gradivo u Kaptolskom arhivu, a stvarno traži gradivo, recimo Nadbiskupskog duhovnog stola.

Kao što je već rečeno, Kaptolski arhiv zagrebački sastavni je dio Nadbiskupijskog arhiva zagrebačkog, a govorni naziv "Kaptolski arhiv" možemo razumjeti samo u tom smislu da se taj arhiv nalazi u ulici koja se zove Kaptol. No, radi izbjegavanja mogućih nesporazuma, bolje je upotrebljavati točan naziv, a to je Nadbiskupijski arhiv.

⁴ Usp. Gulin, A. *Hrvatska crkvena srednjovjekovna sfragistika*. Zagreb: Golden marketing, 1998.

Samostanski arhivi

Kad govorimo o samostanskim arhivima, onda imamo pred očima široku lepezu samostana muških i ženskih redova diljem Hrvatske, naravno i Bosne i Hercegovine. Svaki je samostan zasebna jedinica unutar ustroja pojedine redovničke zajednice. Kao takav, samostan ima svoju upravu koja proizvodi pisano gradivo. Tako svaki samostan ima svoj vlastiti arhiv.

Kad je riječ o samostanima muških redova, treba znati da su njihove samostanske crkve često i župne crkve, pa je samostan ujedno i sjedište župnoga ureda. Poglavar samostana i župnik dvije su različite službe, ali često objedinjene u istoj osobi. Zbog te činjenice, a i zbog nedovoljne svijesti o različitosti tih dviju službi, događalo se da su se spisi tih dviju ustanova, tj. samostana i župe, često miješali. Kada danas uređujemo pojedini samostanski arhiv, potrebno je uložiti puno napore da bi se razdvojilo gradivo samostana od gradiva župa. To je više puta gotovo nemoguće, jer se znalo dogoditi da se koristi jedna te ista urudžbena knjiga za samostan i za župu. Takvih slučajeva nalazimo osobito u poratno vrijeme 1940-ih i 1950-ih godina, kada se zbog izvanrednosti i ugroženosti života na svim njegovim područjima malo ili nimalo pazilo i na te uredske postupke.

Pojedini samostani imaju i svoje knjižnice. One su po opsegu uvijek veće od samostanskih arhiva. Najvažnije gradivo samostanskih arhiva su ljetopisi samostana, koji se u posljednje vrijeme sve češće objavljuju.

Inače, pojedini redovi na razini pokrajine (provincije) imaju jednog arhivista koji se brine za sve arhive svoje redovničke zajednice. Takvo je stanje barem kod franjevaca i isusovaca.

Zaključak

Nadbiskupijski arhiv u Zagrebu i Metropolitanska knjižnica Zagrebačke nadbiskupije dvije su kulturne ustanove koje nadilaze mjesno značenje Zagreba i Zagrebačke nadbiskupije. Po bogatstvu svoga arhivskog i knjižnog gradiva one imaju značenje za cijelu državu. To je vidljivo i po tome, što te dvije ustanove nisu vezane uz Državni arhiv u Zagrebu, koji je u svojoj djelatnosti nadležan za grad Zagreb i Zagrebačku županiju, već uz Hrvatski državni arhiv, koji je nadležan za cijelu Republiku Hrvatsku.

To je razlog što smo u ovom radu najviše pozornosti posvetili tim ustanovama. No, govoreći općenito o arhivima, a posebno o kaptolskim i samostanskim arhivima, može se vidjeti složenost crkvenog ustroja na nekom području, kao i mnoštvo različitih arhiva i arhivskih ustanova na području cijele Republike Hrvatske, a tako i Republike Bosne i Hercegovine. Naime, kao što u Hrvatskoj postoji 17 biskupija, tako u Bosni i Hercegovini postoje tri odnosno četiri biskupije. To su Vrhbosanska nadbiskupija u Sarajevu, Banjalučka biskupija u Banja Luci,

te Mostarsko-duvanjska i Trebinjsko-mrkanjska biskupija u Mostaru, odnosno u Trebinju. Njihov je ustroj istovjetan ustroju biskupija u Republici Hrvatskoj, pa u svojim arhivima čuvaju istovrsno gradivo u kojem se odražava život jednog te istog hrvatskog naroda koji živi u dvije susjedne države. Međusobna povezanost tih dviju država, te pojedinih ustanova vidi se i po tome što postoji uska suradnja između Hrvatskog državnog arhiva i pojedinih ustanova u Bosni i Hercegovini na uređivanju arhivskoga gradiva tih ustanova.

Summary

EPISCOPAL, CAPITULAR AND MONASTERIAL ARCHIVES. ARCHIEPISCOPAL ARCHIVES IN ZAGREB AND METROPOLITAN LIBRARY IN ZAGREB

The diversity and complexity of the organisational institutions within the Catholic Church has for its consequence the diversity of archives relating to these institutions. Besides the central governing body within the bishopric (called "ordinariate", in case of Zagreb, "Archdiocesan Cathedra"), there are also chapters, deaneries and parishes, while within individual monastic orders there are head offices (provincials) and monasteries. All these and many other institutions have their archives. One of the most important ecclesiastical archives in the Republic of Croatia is Archiepiscopal Archives in Zagreb. Today this complex Archives has in custody records of various institutions from the territory of Archbishopric of Zagreb and wider. The records originating until 1945 are for almost a century stored in the Croatian State Archives, as is the Metropolitan Library of the Archbishopric of Zagreb. These two institutions, i.e. Archiepiscopal Archives and Metropolitan Library make a distinct Division of the Archbishopric of Zagreb within Croatian State Archives. This fact implies that the Croatian public is aware of the cultural opulence within these two institutions, hence they must have all the necessary scientific and financial aid in order for both the Croatian and European public could benefit from using these archives.

Key words: religious communities, archival institutions, Catholic Church, Croatian State Archives, Division of the Archbishopric of Zagreb

Translated by Marijan Bosnar